

Historicko-společenský přehled

OPAKOVÁNÍ K PŘÍJÍMACÍM ZKOUŠKÁM

Mgr. Lubomír Nenička, Ph. D.

Obsah

1. Meziválečné Československo a jeho specifika	3
2. Nástup totalitních režimů a velká hospodářská krize.....	7
3. Okupace a válka	9
4. Poválečný vývoj v Evropě a v ČSR.....	13
5. Počátky sjednocené Evropy	17
6. Vývoj v 60. letech a pokus o reformu komunistického systému v Československu	20
7. Rozpad východního bloku a pokračování evropské integrace.....	22
Literatura:.....	25

1. Meziválečné Československo a jeho specifika

Cesta k samostatnému československému státu byla komplikovaná a podmínky k jeho vytvoření se objevily až po vypuknutí I. světové války v roce 1914. Brzy po jejím vypuknutí profesor **Tomáš Garrigue Masaryk** poznal, že dramatická změna mezinárodních poměrů nabízí historickou šanci k dosažení státní samostatnosti. Zahraniční akci usilující o rozbití Rakouska-Uherska a založení samostatného státu zahájil Masaryk veřejně v létě 1915. Domácí podporu tomuto cíli už dříve vyjednával jeho blízký spolupracovník **Edvard Beneš**, který později také odjel do zahraničí. Po jeho příjezdu Masaryk založil Český zahraniční komitét, jenž se později přetvořil na Národní radu československou. Jejím členem byl také **Milan Rastislav Štefánik**. Už v roce 1914 se v Rusku začaly formovat zárodky pozdějších československých legií, které později významně zasáhly do bojů na východní frontě. V další fázi konfliktu byl v Itálii založen český dobrovolnický sbor.

Působení československých legií v Rusku i v Itálii napomohlo zahraniční akci a diplomatickému úsilí Masaryka a jeho spolupracovníků. Protihabsburský odboj se začal už v prvních letech války rozvíjet také v samotných českých zemích. Stále nepříznivější zásobovací situace zvyšovala sociální neklid, který vedl k řadě stávek a hladových demonstrací. Nepokoje se vystupňovaly na jaře 1917 a pokračovaly také v dalším období v celých českých zemích. V té době česká i slovenská veřejnost i pod vlivem častějších rakouských porážek, zostřující se perzekuce vlastenců i stále horších hospodářských a sociálních poměrů přimkla k myšlence samostatného státu. Svou roli přitom sehrály úspěchy zahraničního odboje. Také čeští poslanci začali veřejně požadovat změnu dualistického uspořádání Rakouska-Uherska a uznání české státnosti. Tento požadavek formulovala také Tříkrálová deklarace přijatá na začátku roku 1918 shromážděním českých poslanců po domluvě i s některými slovenskými politiky. Deklarace v souladu s předchozími prohlášeními kladla důraz na sebeurčení národů, nově však požadovala spojení českých zemí a Slovenska. Později se také slovenští představitelé otevřeně a veřejně vyslovili pro vytvoření samostatného československého státu.

Na konci května 1918 T. G. Masaryk a představitelé českých i slovenských organizací v USA podepsali Pittsburskou dohodu, která schvalovala spojení Čechů a Slováků v jednom státě. **Pittsburská dohoda** přitom předpokládala ustavení samostatného sněmu i administrativy na slovenském území. I v důsledku měnící se válečné situace úspěšně pokračovalo i diplomatické úsilí zahraničního odboje. V létě 1918 nejprve francouzská vláda veřejně uznala Národní radu československou jako příští základ samostatného československého státu. V dalších měsících stejný krok učinily také Velká Británie a Spojené státy.

V Praze se mezitím nově zformoval **Národní výbor československý** jako hlavní domácí politická instituce reprezentující zájmy Čechů a Slováků. Centrální mocnosti včetně Rakouska-Uherska spěly v té době k neodvratné porážce. 28. října 1918 nový rakousko-uherský ministr zahraničí přijal mírové podmínky amerického prezidenta Wilsona a deklaroval připravenost zahájit okamžitá jednání o příměří. Tato nota byla pochopena jako faktická kapitulace rakousko-uherské vlády. Toho využili představitelé Národního výboru a **28. října 1918** vyhlásili **samostatný československý stát**.

Československá republika (ČSR) byla založena 28. října 1918 jako jeden z nástupnických států poraženého Rakouska-Uherska. Meziválečné Československo (**1918-1938**), označované také jako **první republika**, byla ustavena jako parlamentní demokracie orientovaná na spolenectví se západními státy. Nový stát tvořily tři rozdílné celky: české země (Čechy, Morava a Slezsko), Slovensko a Podkarpatská Rus. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo na území ČSR 13, 6 miliónů obyvatel. Typickým rysem nového státu byl vysoký podíl národnostních menšin. Vedle většinového českého a slovenského obyvatelstva, zde žila rovněž početná německá a maďarská menšina a také další etnika. Nové hranice ČSR byly stanoveny mírovými smlouvami s poraženými státy v letech 1919-1920. Poražené země sousedící s Československem však i poté požadovali revizi nových hranic. Vztahy s národnostními minoritami byly často komplikované a ve 30. letech se staly hlavním zdrojem vnitřních i vnějších problémů ČSR. Představitelé německé menšiny odmítli začlenění do nově ustaveného státu a pokusili se vyhlásit v českém pohraničí (tzv. Sudetech) provincii Sudetenland, která měla být připojena k Německu. Odtržení Sudet zabránil zákrok československé armády. Česko-německé vztahy zůstávaly napjaté i poté a přes dočasné zmírnění se znovu vyhrotily v období pozdější velké hospodářské krizi a následujících letech.

Nejen tzv. Sudety byly v počátcích samostatného Československa ohniskem neklidu. Těžká situace panovala na Slovensku, které ještě v závěru podzimu 1918 z velké části ovládala maďarská armáda. Teprve po určení prozatímních hranic mezi ČSR a Maďarskem na konci zmíněného roku se situace začala měnit. Na jaře roku 1919 však byla v Maďarsku dočasně nastolena bolševická republika a maďarská Rudá armáda následně vpadla na východní a střední Slovensko. Poté byla vyhlášena Slovenská republika rad a teprve po dalších bojích ČSR v červenci 1919 opětovně získalo kontrolu nad celým slovenským územím. Územní otázky narušovaly také vztahy s Polskem.

Konflikt v tomto případě způsobil **spor o Těšínsko**, na něž si činily nárok oba státy. Spor nakonec musely vyřešit dohodové mocnosti. V roce 1920 Rada velvyslanců v belgickém městě Spa rozhodla o rozdělení těšínského území mezi oba státy. ČSR získala především řadu hospodářsky a strategicky významných oblastí - jako Karvinsko s jeho uhelnými doly, Třinec a jeho železárny či

Bohumín jako důležitý železniční uzel pro spojení se Slovenskem. Otázka Těšínska nepříznivě poznamenala československo-polské vztahy i v dalším období.

Prvním československým prezidentem se stal Tomáš Garrigue Masaryk, kterého v polovině 30. let vystřídal v prezidentské funkci jeho blízký spolupracovník **Edvard Beneš**. **První československá vláda** vznikla v polovině listopadu 1918 a jejím předsedou se stal **Karel Kramář**. Významné posty získali nejbližší Masarykovi spolupracovníci z exilu E. Beneš (ministerstvo zahraničí) a M. R. Štefánik (ministerstvo vojenství). Štefánikovo další politické působení ukončila předčasně jeho tragická smrt při letecké nehodě v roce 1919. Mezi další významné politiky té doby patřili první československý ministr financí **Alois Rašín** či **Antonín Švehla**, jenž opakovaně zastával úřad předsedy vlády. Na začátku roku **1920** byla přijata první **československá ústava**, která kodifikovala republikánské zřízení a definovala jednotlivé složky moci. Zákonodárná pravomoc byla podle ústavy svěřena dvoukomorovému Národnímu shromáždění tvořenému Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Politické poměry v Československu charakterizovala značná roztržitost. Díky poměrnému volebnímu systému se do parlamentu dostával **vysoký počet politických stran**, které tvořily často nestabilní vládní koalice.

V ekonomické rovině existovaly značné rozdíly mezi jednotlivými částmi země. České země měly spíše průmyslový charakter, naproti tomu na Slovensku zůstal i nadále zachován zemědělský ráz. ČSR měla relativně dobré výchozí podmínky pro ekonomický rozvoj – na jeho území byla soustředěna většina průmyslového potenciálu Rakouska-Uherska. Kromě nerovnoměrně rozvinuté úrovně jednotlivých částí nového státu, československé hospodářství oslaboval také úzký vnitřní trh. Záhy po vzniku samostatného státu byla zavedena také nová československá měna. Československo provedlo měnovou odluku po Jugoslávii jako druhý nástupnický stát Rakouska-Uherska. Nejprve byly okolkovány staré rakousko-uherské bankovky, jež byly posléze měněny za nové československé koruny v poměru 1:1. Dalším významným zásahem, který ovlivnil ekonomický vývoj v meziválečném ČSR byla **pozemková reforma**, jež byla uskutečňována od poloviny 20. let na základě zákonů z roku 1919-1920.

První z těchto legislativních norem byl záborový zákon, podle něž měla být rozdělena půda o rozloze větší než 150 hektarů (nebo 250 ha včetně lesů a rybníků). Ač tato reforma nebyla provedena zcela důsledně (nedotkla se např. půdy katolické církve), přinesla významnou změnu vlastnické struktury v zemědělství a posílila držbu drobných a středních rolníků. Vlastnické přesuny v rámci pozemkové reformy byly provedeny v průběhu 20. let. Pozemková reforma z dob první republiky byla dovedena do konce za změněných podmínek po II. světové válce. Československá ekonomika se v počátcích samostatného státu musela potýkat ze značnými problémy už v prvních poválečných letech. Musela řešit poválečný rozvrat výroby a obchodu, nedostatek surovin i finančních prostředků, prohlubovan rostoucími zahraničními dluhy a inflačními trendy.

Ve srovnání s ostatními státy střední Evropy proběhla v ČSR nejrychleji poválečná rekonstrukce, což vytvořilo příznivé předpoklady pro další hospodářský růst. Od roku 1924 nastalo v ČSR stejně jako v celé Evropě období všestranného růstu. K jisté ztrátě získaných pozic došlo po roce 1929, což souviselo především s mimořádnou hloubkou a délkou velké hospodářské krize. Meziválečné Československo patřilo k hospodářsky středně vyspělým zemím. Podle poměrných ukazatelů se první republika ekonomicky řadila k zemím, jakými byly v té době Norsko, Finsko či Rakousko.

Jak už bylo řečeno, meziválečné Československo charakterizovala přítomnost četných národnostních menšin. Nejpočetněji zde byla zastoupena německá menšina. V ČSR žily asi 3 milióny tzv. sudetských Němců, kteří se však často obtížně identifikovali s novým státem. Napětí v česko-německých vztazích se vyhrtilo ve 30. letech po vypuknutí velké hospodářské krize a po nástupu nacistické vlády v sousedním Německu. V té době byla ČSR i přes všechny své nedostatky fakticky jedinou parlamentní demokracií ve Střední Evropě. V sousedních zemích se zatím prosadily autoritativní formy vlády a v některých případech přímo diktatury. Hrozbu nejen pro Československo, ale pro celý mírový vývoj v Evropě, představovalo zejména **fašistické hnutí** v Německu reprezentované nacionálně socialistickou (nacistickou) dělnickou stranou (NSDAP) v čele s **Adolfem Hitlerem**.

2. Nástup totalitních režimů a velká hospodářská krize

Konec I. světové války přinesl v Evropě posílení demokratických režimů. V důsledku rostoucích hospodářských a sociálních problémů jejich počet však postupně klesl. Na konci 30. let už v Evropě převažovaly autoritativní režimy či diktatury. Ve stejném období se rozvinuly také totalitní režimy, jejichž počátky však sahaly už do bezprostředně poválečného období. V Rusku došlo k zásadní změně mocenských poměrů ještě v době války. V důsledku narůstajících obtíží a vojenských neúspěchů prestiž vládní moci upadla a vzdemutá nespokojenost vyústila v otevřené povstání proti carskému režimu. Na začátku roku **1917** tzv. únorová revoluce donutila cara Mikuláše II. k abdikaci. Mikulášovým odstoupením skončila také v Rusku éra monarchie a moci se ujala nově utvořená Prozatímní vláda, kterou však už na podzim téhož roku svrhla **bolševická revoluce**. V následné občanské válce bolševici v čele s Vladimírem Iljičem Leninem zvítězil a v zemi byl zaveden komunistický režim. V roce 1922 se bolševické Rusko změnilo ve **Svaz sovětských socialistických republik (SSSR)**.

Na počátku roku 1924 zemřel Lenin a moc získal **J. V. Stalin**, který se postupně zbavil svých stranických konkurentů. Stát se pod jeho vedením od druhé poloviny 20. let vydal cestou urychlené industrializace, jež měla Sovětský svaz proměnit v průmyslovou velmoc. Zbudování průmyslu mělo být dosaženo pomocí pětiletých plánů, které byly vyhlašovány od konce 20. let. Problémy zemědělské produkce pak vláda hodlala řešit hromadnou kolektivizací rolnických hospodářství. Kolektivizace zemědělství byla provázena perzekucí soukromých sedláků, kteří se stali oběťmi masových represí. Za Stalinovy vlády byl v Sovětském svazu nastolen totalitní režim, který v řadě ohledů rozvíjel praktiky z předchozího období.

V jiných zemích se naopak prosadilo fašistické hnutí. **Fašismus vznikl v Itálii**, která patřila sice k vítězům I. světové války, ale její vnitřní situace byla v prvních poválečných letech značně nestabilní. Panovalo zde zklamání z malých územních zisků i sociální problémy. V roce 1922 se do čela státu dostal někdejší socialista Benito Mussolini. O tři roky později ovládnul parlament, zakázal politické strany a nastolil fašistickou diktaturu. Inspirováno Mussoliniho úspěchem se ve stejné době zatím neúspěšně prosazovalo fašistické hnutí v Německu vedené A. Hitlerem. Pozice nacistické strany se změnila na začátku 30. let i pod vlivem velké hospodářské krize. „**Velká deprese**“ (1929-1933) byla nejdelší a nejhlubší hospodářskou krizí kapitalistického světa ve 20. století. Zasáhla většinu zemí na celém světě. **Krize vypukla v roce 1929** v USA, odkud se postupně rozšířila do dalších zemí. Přinesla rozvrat světové ekonomiky, všeobecný pokles průmyslové výroby i zásadní posuny v měnové sféře. Důsledkem krize byla masová nezaměstnanost a výrazné zhoršení životní úrovně.

Za impuls k vypuknutí krize bývá považován **krach na newyorské burze** („černý čtvrtek“ 24. října 1929). Na jeho počátku byl ohromný nárůst spekulativních obchodů s cennými papíry. Ceny akcií pod jeho vlivem začaly neúměrně stoupat bez ohledu na jejich skutečnou hodnotu. Zatímco zisky z obchodování na burze rostly, ekonomika zaostávala. Příval negativních zpráv na podzim 1929 způsobil opačný trend, jenž vyvrcholil pádem nadhodnocených cen akcií.

Krize se nevyhnula ani Československu, kde byly její následky tíživější než v jiných státech. Vnitřní příčiny a hloubka krize v ČSR vycházely z celkového stavu československé ekonomiky, jež byla limitována řadou faktorů – hospodářskými rozdíly jednotlivých částí země, nedostatkem surovin, nízkou kapacitou domácího trhu, tradičním protekcionismem, nedostatečně provedenými strukturálními změnami hospodářství i důrazem na silnou měnu. K nejhlubšímu propadu české ekonomiky došlo v roce 1933. Do tohoto roku poklesl index průmyslové výroby ve všech odvětvích nejnižší pod úroveň z roku 1913. Snížila se také hodnota hrubého domácího produktu. Stát se musel vyrovnávat i se sociálními důsledky krize.

Tím nejvážnějším byl **prudký nárůst nezaměstnanosti**. Podle oficiálních údajů bylo v Československu v roce 1933 bez práce 920 000 lidí bez práce. Skutečný počet nezaměstnaných byl s největší pravděpodobností ještě vyšší a podle odhadů přesáhl milion osob. Sociální důsledky krize byly diferencovány regionálně. Tíživěji dopadly na Slovensko i na české pohraničí, obývané převážně německým obyvatelstvem. Mnozí příslušníci německé menšiny byli přesvědčeni o tom, že vláda záměrně diskriminuje německé podnikatele při zadávání státních zakázek. Rozdílné působení krize tak vyostřovalo nacionální nevraživost a povzbuzovalo separatistické nálady. Hluboký hospodářský pokles ČSR v první polovině 30. let tak zvyšoval i politické a národnostní napětí v zemi.

Zvlášť těžký průběh měla krize v Německu, jehož ekonomiku nepříznivě ovlivňovaly sankce uložené vítěznými mocnostmi po I. světové válce. Rostoucí nespokojenosti a radikalizace ve společnosti využívaly extrémistické a populistické strany. Rostla rovněž podpora nacistické strany, která v roce 1932 zvítězila ve volbách. Krize parlamentní vlády a obavy konzervativních sil z nástupu levice umožnily následně dohodu s NSDAP o vstupu do vlády.

V lednu 1933 byl Hitler jmenován říšským kancléřem a také další nacističtí představitelé získali vládní křesla. Po požáru říšského sněmu byly přijaty zmocňovací zákon a další opatření, které otevřely cestu nacistické diktatuře. Političtí odpůrci režimu byli internováni v nově zřizovaných koncentračních táborech. Brzy poté se NSDAP stala jedinou stranou v zemi. Charakter nacistické politiky určovala rasistická ideologie zaměřená v první řadě proti Židům, kteří byli norimberskými zákony z roku 1935 postaveni do rolí občanů druhé kategorie. Politika nacistické vlády cíleně směřovala k rozpoutání nové války a získání evropské hegemonie.

3. Okupace a válka

V roce 1938 začalo Německo uskutečňovat své expanzivní plány. První zemí, která se ocitla pod přímým vlivem nacistického Německa, bylo **Československo**. Stalo se tak ještě před začátkem války samotné. Rozbití ČSR bylo jedním z prvních německých cílů. Hitler přitom využil separatistické tendence části německé menšiny a začal se prezentovat jako ochránce údajně diskriminovaných sudetských Němců. Nastolil sudetoněmeckou otázku jako mezinárodní problém a deklaroval odhodlání zabránit všemi prostředky další údajné diskriminaci Němců v ČSR. Západní mocnosti ve snaze zamezit válce za každou cenu znovu Hitlerovi ustoupily a **29.-30. září 1938 na konferenci v Mnichově** souhlasily s německými územními požadavky vůči ČSR. **Mnichovskou dohodu podepsali představitelé Německa** (Hitler), **Itálie** (Mussolini), **Velké Británie** (Chamberlain) a **Francie** (Daladier). Československá vláda odmítla vstoupit do izolované války s Německem i Polskem a Maďarskem, které rovněž vznesly územní nároky, a diktát velmocí přijala. Přijetí Mnichovské dohody se stalo hlubokým národním traumatem a fakticky ukončilo éru první republiky. Zvláště těžce byl přijat postup západních velmocí, jejichž aktivní účast na mnichovské konferenci byla považována za zradu. Toto přesvědčení ovlivnilo novou zahraničněpolitickou orientaci ČSR nejen po Mnichově, ale také po II. světové válce. Už v roce 1938 se začala objevovat i kritika údajných nedostatků dosavadní československé demokracie a její zahraniční i vnitřní politiky. Typické atributy první republiky jako pluralita politického života a relativní tolerance k národnostním menšinám a cizincům začaly být označovány za příčiny jejího konce.

Československo po Mnichovu přišlo o 30% svého území a třetinu obyvatel. Územní ztráty měly také těžké hospodářské důsledky. V obsazených územích zůstaly dvě pětiny průmyslové kapacity. Československo bylo nuceno ustoupit rovněž územním požadavkům Polska a Maďarska. Vláda nejprve přijala polské ultimátum z 1. října 1938 a vzdala se zbývající části Těšínska (včetně Karviné, Fryštátu, Českého Těšína, Bohumína či Třince). **Vídeňská arbitráž** Německa a Itálie z počátku listopadu 1938 rozhodla o **odstoupení části jižního a východního Slovenska a části Podkarpatské Rusi ve prospěch Maďarska.**

Československo se po Mnichovské konferenci dostalo pod německý vliv. Demokratický systém první republiky se zhroutil, Masarykův nástupce Beneš pod tlakem abdikoval a posléze emigroval. Začala krátká existence tzv. druhé republiky. Země byla oficiálně přejmenována na Česko-Slovenskou republiku. Dosavadní politické strany formálně ukončily svou činnost a v českých zemích se nejsilnější politickou silou stala nově utvořená Strana národní jednoty, v níž dominovali agráři.

Na Slovensku, které získalo autonomii, moc do svých rukou soustředila Hlinkova slovenská ľudová strana v čele s Josefem Tisem. Novým prezidentem byl na konci listopadu zvolen někdejší předseda Nejvyššího soudu Emil Hácha. Přebudování politického systému provázelo nastolení tzv. autoritativní demokracie.

Začlenění českých zemí do mocenské sféry nacistického Německa se završilo v polovině března 1939. Při jednání v Berlíně v noci z 14.-15. března byl prezident Hácha donucen souhlasit s okupací českých zemí. Následně vznikl **Protektorát Čechy a Morava**, slovenský sněm ve stejné době vyhlásil samostatnost. Slovenský stát si zachoval suverénní postavení, ve skutečnosti byl však vazalem nacistického Německa. Hlavním slovenským představitelem byl prezident **Josef Tiso**. České země se staly přímou součástí politického a ekonomického systému Hitlerova Německa, které mohlo využít především jeho průmyslový potenciál a přeměnit je v jednu ze svých hlavních zbrojíren. Včlenění ekonomiky českých zemí do německého velkoprostorového hospodářství měla napomoci rozsáhlá germanizace provázená zabavováním židovského majetku. V čele okupační správy stál říšský protektor, který byl faktickým vládcem českých zemí. Prvním říšským protektorem byl Konstantin von Neurath, jehož později v této funkci nahradil Reinhard Heydrich.

Nacisté se nespokojili ovládnutím českých zemí a pokračovali ve svých agresivních plánech. **Německým útokem na Polsko 1. září 1939 začala II. světová válka.** Poté, co Německo napadlo Polsko, vyhlásily mu konečně Francie a Anglie válku. Už v září 1939 bylo Polsko poraženo, část jeho území získal přitom i Sovětský svaz, který s Německem v srpnu téhož roku uzavřel smlouvu o neútočení. Podle jejího tajného dodatku měl SSSR nárok na část Polska i na Pobaltí. Německo na jaře roku 1940 porazilo Dánsko, Norsko a země Beneluxu. V červnu téhož roku podlehla německému útoku také Francie. Po boku Německa vstoupila do války v té době rovněž Itálie, která však neuspěla ani v severní Africe ani v Řecku. Jugoslávii a Řecku na jaře 1941 dobylo Německo. Mimo nacistický vliv zůstávaly některé neutrální země, Velká Británie a také Sovětský svaz, jehož vztahy s Německem v té době stále určovala pakt o neútočení z roku 1939. Fakticky jedinou zemí v Evropě, která v té době odolávala nacistické agresi, zůstávala Velká Británie. Zde se do čela protihitlerovského boje postavil **Winston Churchill**, jenž byl už dříve zvolen novým britským premiérem.

Některé země v německé sféře si zachovaly jistou samostatnost a vystupovaly jako spojenci říše jako např. Maďarsko, Rumunsko či Slovensko. Postavení poražených zemí nebylo vždy stejné. Území některých z nich byly přímo obsazeny a byla zde nastolena tvrdá okupační správa. V jiných byla naproti tomu zachována jistá míra omezené suverenity. Odlišný přístup Německa k poraženým státům souvisel s rasistickou podstatou nacistické ideologie. **Německá „Nová Evropa“** měla být v duchu tohoto pojetí **budována na rasovém základě**, kdy vládnoucí postavení mělo být svěřeno „nadřazené nordické rase“ - reprezentované právě Němci. Příslušníci „méněcenných ras“ měli být

využití jako pracovní síly (Slované) nebo měli být přímo vyhlazeni jako Židé, jež byli hlavní oběti nacistické rasové politiky. Genocida židovského obyvatelstva v Evropě známá jako **holocaust** bylo přímou součástí německého vedení války i nacistické vlády nad Evropou.

V Německu začali být Židé diskriminováni bezprostředně po Hitlerově nástupu k moci. Po vypuknutí války se perzekuce židovského obyvatelstva rozšířila i do okupovaných zemí, kde probíhla často i s aktivní pomocí místních úřadů. Vyhlazovací fázi své protižidovské politiky zahájili nacisté na konci roku 1941, kdy začaly hromadné popravky Židů shromážděných a deportovaných ve východních oblastech. Tehdy také byla v Polsku vybudována soustava vyhlazovacích koncentračních táborů. Nejznámější z nich – **tábor v Osvětimi** – se stal symbolem nejznámější genocidy 20. století, již padlo za oběť zhruba šest miliónů Židů.

V červnu **1941** Německo napadlo SSSR a tím zahájilo válku na dvou frontách. **Po japonském útoku na Pearl Harbor vyhlásilo válku také Spojeným státům.** Proti agresi Německa a jeho spojenců se zformovala koalice v čele s USA, Velkou Británií a Sovětským svazem. Jejich společný boj proti Německu a jeho spojencům způsobil zvrát ve válce. Následovaly první velké porážky fašistických států. V roce 1943 byla německá armáda poprvé nucena kapitulovat u Stalingradu. Ve stejném roce kapitulovala Itálie. Na začátku června se západní spojenci vylodili v Normandii a zahájili tak boje na západní frontě. Na východě zatím německá armáda musela čelit postupující sovětské ofenzivě.

Do boje proti nacistům se v té době zapojili také Češi a Slováci. Už na začátku války své působení zahájil československý zahraniční odboj v čele s E. Benešem. Na konci roku 1939 anglická a francouzská vláda uznaly Československý národní výbor. Výbor v létě 1940 ustavil prozatímní státní zřízení. Bylo tvořeno úřadem prezidenta, vládou a Státní radou – ta byla zřízena jako prezidentův poradní sbor a pomocný kontrolní orgán. **Exilová vláda v Londýně** byla v létě 1941 uznána Velkou Británií a později i dalšími státy. V samotných českých zemích nastala změna okupační politiky po Heydrichově nástupu do funkce říšského protektora. Heydrich bezprostředně po nástupu vyhlásil stanné právo a zahájil represe, jimž padly za oběť stovky odbojářů. Nový protektor provedl také změny v protektorátní vládě a zahájil novou správní reformu, jejímž cílem mělo být další podřízení českého správního systému okupační moci. Cílem Heydrichovy politiky mělo být maximální ovládnutí a poněmčení českých zemí. Tento plán předpokládal faktickou likvidaci českého národa.

Na jaře 1942 Heydrich zemřel na následky atentátu, který 27. května provedli českoslovenští parašutisté **Jan Kubiš** a **Josef Gabčík** vyslaní z Londýna. Nacisté zahájili novou vlnu represí. Po opětovném vyhlášení stanného práva byly popraveny tisíce Čechů. V červnu 1942 byly jako odvěta za Heydrichovu smrt vyhlazeny obce **Lidice a Ležáky**. Atentát na Heydricha a následné represe okupačního režimu měly také značný ohlas v zahraničí. Západní mocnosti poté

prohlásily Mnichovskou dohodu za neplatnou. V dalším období pokročila také jednání se Sovětským svazem. V prosinci 1943 byla podepsána smlouva o přátelství a spolupráci se SSSR. Ve stejné době začala jednání o poválečném uspořádání mezi Benešem a KSČ. Zákonodárná moc byla vykonávána prostřednictvím prezidentských dekretů. Situace se začala měnit i na Slovensku, kde rostl odpor proti Tisově režimu a jeho závislosti na nacistickém Německu.

Na konci srpna 1944 vypuklo **Slovenské národní povstání (SNP)**. Po několik měsíců trvajících bojů bylo povstání poraženo. Akce partyzánů a odbojářů ochromily dopravu v zemi a znemožnily tak německé armádě styk týlu s frontou a odvoz cenných zařízení do Německa. Na rozsáhlých územích byla zcela zastavena výroba. Doprava v zemi zůstávala narušena v podstatě až do konce války a návratu centrálně řízenému hospodářství v jeho původním rozsahu bránila také přibližující se východní fronta. Povstání mělo také důležitý symbolický význam, protože bylo aktivním vyjádřením protinacistického smýšlení velké části slovenské společnosti.

Na jaře 1945 rychleji na území Německa pronikaly jednotky západních armád a sovětské velení se proto zaměřilo na dobytí Berlína. Zde také – v sovětském obklíčení – spáchal Hitler na konci dubna sebevraždu. O několik dní později bylo hlavní město nacistické třetí říše dobyté sovětskou armádou, Německo kapitulovalo 8. května 1945. Definitivní konec války však přinesla až **kapitulace Japonska** po svržení atomových bomb na Hirošimu a Nagasaki **2. září 1945**.

Specifičnost druhé světové určoval její totální charakter, jež se projevil ještě výrazněji mobilizací lidských i materiálních zdrojů než tomu bylo v letech 1914-1918. Druhý globální konflikt odlišoval také fakt, že důsledky totální války postihovaly ve stejné míře vojáky i civilní obyvatelstvo. Také důsledky druhé světové války byly výrazně citelnější a zásadním způsobem ovlivnily pozici Evropy ve světě.

4. Poválečný vývoj v Evropě a v ČSR

Po porážce Německa bylo Československo obnoveno ve svých předmnichovských hranicích s výjimkou Podkarpatské Rusi, která byla připojena k Sovětskému svazu. Obnovení Československa v původních předmnichovských hranicích bylo důsledkem řady faktorů - diplomatického úsilí zahraničního odboje, vhodných mezinárodních poměrů i povahy nacistické politiky a domácích ztrát. Mnichovská dohoda byla představiteli Velké Británie a Francie prohlášena za neplatnou už v době války. Československo tak opětovně získalo Sudety, Těšínsko (navzdory novým sporům s Polskem) a také území jižního a východního Slovenska obsazeného v roce 1938 Maďarskem.

Období ČSR let 1945-1948 neboli také tzv. **třetí republika** patří k rozporupným a nejednoznačně hodnoceným etapám československých dějin. Charakteristické rysy poválečného režimu byly **odklon od principů parlamentní demokracie, přebudování stranického systému, potlačování prvků tržní ekonomiky, změna zahraničně politické orientace a nárůst nacionalismu**. Poválečnou éru nově charakterizoval mocenský vzestup KSČ, spojení se Sovětským svazem, razantnější zásahy proti soukromému sektoru a nové správní uspořádání (vytvoření národních výborů).

Součástí politických změn v ČSR po roce 1945 bylo také přebudování politické scény. Na základě dohod londýnského a moskevského exilu v závěru války byla vytvořena **Národní fronta** jako nová stranická platforma, zahrnující politická uskupení působící v obou exilových centrech. Pravicové strany byly zakázány pro svou údajně proněmeckou politiku od roku 1938. Změny stranického systému byly také výrazem všeobecné nespokojenosti s politickou roztržičností první republiky. V rámci Národní fronty tak byly **v rámci českých zemí** zastoupeny pouze **čtyři strany** (KSČ, sociální demokracie, strana národně socialistická a strana lidová) a **na Slovensku** jen **dvě** (Komunistická strana Slovenska - KSS a Demokratická strana). I v tomto ohledu se tak potvrzoval nárůst vlivu levice, který byl typický pro většinu evropských zemí.

Poválečné Československo mělo být vybudováno jako čistě národní stát Čechů a Slováků. Místní německé obyvatelstvo mělo být podle všeobecně sdíleného mínění vysídleno. Odsun Němců z ČSR podporovaly všechny politické síly v zemi a schválili ho také vedoucí představitelé vítězných mocností na konferenci v Postupimi. **Vysídlení německého obyvatelstva** bylo zahájeno fakticky už **v roce 1945** a pokračovalo i v následujícím roce. Na základě rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady v Berlíně měly být vysídleny téměř 3 milióny Němců. Na podzim 1945 bylo rozhodnuto o dalších rozsáhlých vlastnických změnách. Prezidentský dekret z 24. října rozhodl o **znárodnění dolů, hutnických závodů a velkých průmyslových podniků**, obvykle s více než 500 zaměstnanci.

Další posun ve směřování československé politiky nastal po volbách v květnu 1946, při nichž se potvrdila silná pozice KSČ. Celkově získala 38% hlasů, výrazně uspěla v českých zemích (40% hlasů). Naopak na Slovensku zvítězila Demokratická strana s 62 % a slovenští komunisté skončili druzí s výrazným rozdílem (30% hlasů). Byla ustavena nová vláda, v jejímž čele stanul nově předseda KSČ Klement Gottwald. Komunisté si udrželi také klíčová ministerstva a získali vliv v řadě dalších významných resortů. V roce 1947 byly konflikty mezi jednotlivými stranami stále vypjatější. Svou roli přitom hrálo i narůstající napětí v mezinárodních vztazích a zvyšující se tlak Sovětského svazu. KSČ také stupňovala své požadavky.

První poválečné roky byly v Evropě poznamenány tíživými důsledky války a hospodářskou i sociální nestabilitou. Problémy evropských ekonomik nahrávaly Sovětskému svazu, který mohl nestabilní poměry využívat k rozšíření svého vlivu. Pro USA kritická situace v Evropě době narůstajících rozporů představovala bezpečnostní riziko. Na počátku června 1947 státní tajemník (ministr zahraničí) generál **George C. Marshall** přednesl plán na hospodářskou obnovu Evropy. Státy ve střední a východní Evropě (včetně ČSR) americký plán pod sovětským tlakem odmítly. Pomoc z Marshallova plánu tak byla poskytnuta jen zemím západní Evropy. Zde bylo dodáváno především zboží a tržby získané v národních měnách zůstávaly v jednotlivých zemích v podobě úvěru, sloužícím k rozvoji dopravy, energetiky a dalších odvětví. Plán zpětně pomohl i americké ekonomice, neboť státní nákupy zboží dodávané do Evropy tlumily domácí nadvýrobu. V jeho rámci poskytly USA 16 západoevropským zemím v letech 1948-1952 dary a úvěry ve výši 17 miliard dolarů. V odlišných postojích vůči Marshallovu plánu se odrazily narůstající rozpory mezi Sovětským svazem a Západem. Marshallův plán tak urychlil rozdělení Evropy.

Na konci 40. let se svět rozdělil na dva bloky, které v následujících desetiletích prošly odlišným politickým a ekonomickým vývojem. Éra jejich vzájemného soupeření byla nazvána **studenou válkou**. Její počátky sahají už do roku 1946. Naplno vypukla v následujících letech, kdy se rozpadla Velká válečná aliance a otevřeně se projevil rozdílné postoje jednotlivých členů někdejší protihitlerovské koalice. Na konci 40. let se završilo mocenskopolitické rozložení sil. Sovětský svaz postupně získal dominantní vliv v zemích východní Evropy. „Studená válka“ se stala určujícím faktorem politického vývoje ve světě v druhé polovině 20. století. Její podstatou bylo střetávání mezi USA a SSSR, jež však nikdy nepřerostlo v otevřený konflikt a to vzhledem k ničivosti zbraní, jimiž obě supervelmoci disponovaly.

V roce 1948 se také Československo zařadilo mezi komunistické státy. Rozpory mezi KSČ a ostatními stranami zde vedly k vládní krizi. Na protest proti zásahům do vedení policie podali nekomunističtí ministři demisi. Část ministrů za sociální demokracii a bez stranické příslušnosti však zůstala ve svých funkcích. Komunisté na podporu svých požadavků zmobilizovali obyvatelstvo, vyhlásili generální stávkou, zřídili tzv. Lidové milice a nechávali prohledávat

sekretariáty ostatních politických stran. Prezident Beneš nakonec **25. února 1948** demisi přijal a komunistům se tak otevřela cesta k plnému uchopení moci v zemi. Tento den je považován za **počátek komunistického režimu**. Funkcí uvolněné předchozí demisi se ujali noví ministři loajální ke KSČ. Došlo k celkové změně politického režimu. Jeho základem se stal mocenský monopol KSČ, jenž nahradil dosavadní pluralitní systém. Do konce roku 1948 tak SSSR získal vliv nad celou východní Evropě. V jednotlivých zemích byl zaveden totalitní režim a jako vládnoucí politické síly se zde prosadily komunistické strany. Upevňování komunistické moci i zde provázela perzekuce politických odpůrců a později také čistky uvnitř strany. Stejně jako v dalších zemích východního bloku se také v Československu na začátku 50. let konaly **politické procesy** s odpůrci režimu i s vysokými stranickými funkcionáři. Nejznámější obětí zinscenovaného politického procesu z roku 1950 se stala **Milada Horáková**, která byla odsouzena k trestu smrti a popravena.

V zemích východního bloku byla zavedena centrálně plánovaná ekonomika podle sovětského vzoru. Základem hospodářské politiky komunistických států bylo masivní znárodňování, kolektivizace zemědělství a vyhlášení pětiletých plánů. Také v Československu bylo hospodářství podřízeno pětiletým plánům, z nichž první byl vyhlášen bezprostředně po nástupu komunistického režimu na léta 1949-1953. Už v prvním roce komunistické vlády byly přijaty další znárodňovací zákony, ve stejné době začala také likvidace soukromého vlastnictví také v zemědělství. Na začátku roku 1949 se Československo stalo jedním ze zakládajících členů **Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)**. Československo bylo tehdy jedinou skutečně průmyslovou zemí RVHP a vzhledem k tomu měla v rámci sovětského bloku plnit roli strojírenské základny. Charakteristickým rysem hospodářství komunistického v 50. letech se tak preference těžkého průmyslu. Tato jednostranná orientace na těžký průmysl ohrožovala přirozený vývoj československého hospodářství, deformovala ostatní výrobní odvětví. Hlavní rysy hospodářství Československa i ostatních zemí RVHP od konce 40. let byly:

- *centrální řízení hospodářství a plánování (pětiletky),*
- *urychlení industrializace a preference těžkého průmyslu,*
- *kolektivizace zemědělství,*
- *znárodňování.*

Jednostranná orientace na země sovětského bloku a militarizace ekonomiky vedly k tomu, že strojírenství získalo v rámci československého průmyslu výsadní postavení. Nedošlo k tomu v důsledku přirozeného vývoje, ale pod mocenským tlakem, jenž podřizoval těžkému strojírenství a zbrojní výrobě celou ekonomiku. S orientací na těžký průmysl v první polovině 50. let souvisel nárůst zbrojení, jenž byl důsledkem vyhocením "studené války" a hrozbou otevřeného vojenského konfliktu. Vznik vojenského spolenectví západních zemí v čele s USA, jež dostalo název

Severoatlantický pakt (NATO), byl v zemích východního bloku pojmán jako příprava Západu k brzkému útoku na východní blok.

V roce 1955 došlo k vytvoření vojenského paktu i v rámci sovětského bloku, když byla podepsána tzv. **Varšavská smlouva** mezi SSSR a ostatními socialistickými státy včetně Československa.

5. Počátky sjednocené Evropy

Iniciátory evropského sjednocení po II. světové válce se staly Francie a Spolková republika Německo. Pro oba státy byla spolupráce v daných podmínkách jedinou cestou, jak zabránit dalším vzájemným konfliktům a zároveň posílit své mocenské postavení. Právě zájmy obou uvedených zemí hrály v počátcích evropské integrace zásadní roli. Hlavním iniciátorem dalších jednání se stala Francie. Její hospodářská politika počítala s přístupem k německým surovinám a trhům. Francouzský ministr zahraničí Robert Schumann proto akceptoval plán Jeana Monneta a předložil návrh svěřit francouzsko-německou těžbu uhlí a výrobu oceli správě společného vrcholného orgánu, do něž by se mohli zapojit i další státy. Tento **Schumannův plán** otevíral prostor pro užší hospodářskou spolupráci zúčastněných zemí. Především ale v souladu s prioritním francouzským zájmem zajišťoval, že kontrola nad německými zdroji nezůstala jen v německou rukou. Západní Německo naproti tomu vidělo v účasti v Schumannově plánu cestu k obnovení svého mezinárodního postavení. Proto přistoupila na francouzský plán na podřízení francouzské a německé těžby uhlí a výroby oceli společnému nadnárodnímu orgánu. Francouzskou iniciativu povzbudila **podpora Spojených států**, jejichž představitelé byli o jednání předem informováni. Schumann plán veřejně představil na začátku května 1950 a jako první jej ratifikovala právě SRN. Západní Německo se tím poprvé stalo součástí mezinárodní organizace v rovnoprávné pozici s jinými státy. Po SRN francouzský plán přijaly Itálie a země Beneluxu. Velká Británie Schumannovo pozvání odmítla. Šest zakládajících států - **Francie, SRN, Itálie, Belgie, Nizozemí a Lucembursko v dubnu 1951 podepsalo Pařížskou smlouvu** a tak bylo vytvořeno **Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO)** známé také jako tzv. **Montánní unie**. Cílem nové organizace bylo vytvoření společného trhu uhlí a oceli, k čemuž došlo do konce roku 1954. Tento trh byl řízen Nejvyšším úřadem s nadnárodními kompetencemi, v jehož čele stanul Jean Monnet.

Pozitivní zkušenosti z ESUO vedly členské země k úvahám o vytvoření společného evropského trhu. V roce 1957 státy ESUO (Francie, SRN, země Beneluxu a Itálie) podepsaly „**Římskou smlouvu**“, na jejímž základě vznikla dvě nová společenství – **Evropské hospodářské společenství (EHS)** a **Evropské společenství pro atomovou energii (EUROATOM)**. Smlouva o EHS předpokládala postupné odstranění cel a omezení dovozu a vývozu mezi členskými státy. Dále hodlala odstranit všechny překážky volnému pohybu osob, služeb a kapitálu mezi členskými státy.

Šedesátá léta byla ve znamení velkých společenských změn v západním i východním bloku. Na jejich počátku došlo k opětovnému vyhocení napětí mezi USA a SSSR. Příčinou nového vyostření „studené války“ se stala tzv. berlínská krize z roku 1961. Po II. světové válce byl Berlín stejně jako celé Německo rozdělen mezi čtyři vítězné mocnosti – USA, SSSR, Velkou Británii

a Francii. Na konci 40. let vznikly Spolková republika Německo (SRN) a Německá demokratická republika (NDR), jež se stala součástí sovětského bloku. Podobně byl rozdělen také Berlín, jež se nacházel v komunistické NDR. Na konci 50. let Sovětský svaz ultimátem vypověděl čtyřstranný statut Berlína a v následujících letech se vypukl spor o jeho budoucnost. Eskalace sporu, jež vyvolali představitelé NDR s podporou Sovětského svazu, byla způsobena zvyšující se emigrací východoněmeckých elit. Ty využívaly k odchodu na západ právě existenci svobodného Západního Berlína. Zabránit snadné příležitosti k emigraci měla komunistická výstavba berlínské zdi v roce **1961. Berlínská zeď** pak zůstala symbolem „studené války“ a rozděleného světa až do roku 1989.

Ještě vážnější konfrontace mezi Sovětským svazem a Spojenými státy nastala rok po postavení berlínské zdi. V roce 1962 Američané odhalili sovětské rakety s jadernými hlavicemi umístěné na Kubě, kde byl předtím nastolen komunistický režim. Začala tak tzv. **kubánská krize**, která představovala nejvážnější konflikt v dějinách „studené války“. Nový americký prezident J. F. Kennedy v reakci na toto zjištění vyhlásil částečnou blokádu Kuby a sovětským představitelům zaslal ultimátum. Svět se tak ocitl na pokraji nového globálního konfliktu, který by měl ničivé důsledky pro celou planetu. Obě supervelmoci si byly vědomy rizik vyplývajících z užití jaderných zbraní a napjatá situace nakonec skončila oboustrannými ústupky. Sovětské rakety byly z Kuby staženy a zároveň USA se zavázaly vzdát se dalších pokusů o svržení tamního komunistického režimu. Prezident Kennedy se snažil napravit reputaci Spojených států v Evropě i v rozvojových zemích. V roce 1963 byl za však za dosud ne zcela vyjasněných okolností zavražděn. **Atentát na Kennedyho** se stal jednou z nejznámějších a nejdiskutovanějších událostí amerických dějin 20. století.

V dalším období nastal také posun v procesu evropského sjednocování. V průběhu 60. let zůstával integrační proces ještě omezen na šestici zakládajících států. Velká Británie od roku 1961 dvakrát požádala o členství v EHS, její žádost však v obou případech narazila na veto Francie. V jejím čele tehdy stál vůdce protinacistického odboje z dob II. světové války generál Charles de Gaulle, který usiloval o obnovení francouzské velmocenské pozice a oslabení vlivu anglosaského světa. V roce **1967** vlády šesti zakládajících zemí sdružily dosavadní tři společenství (ESUO, Euratom a EHS) do jedné organizace – **Evropského společenství (ES)**. Ve stejné době byly vytvořeny také nadstátní vrcholné orgány této organizace. Byly jimi: **Rada ministrů a její výkonný orgán Komise ES, Evropský parlament a Soudní dvůr**. I přes tuto změnu další postup evropské integrace brzdila politika Francie, jejíž prezident de Gaulle odmítal další rozšíření pravomocí Evropského parlamentu a posílení role Komise ES. Odmítavý postoj Francie se změnil v dalším desetiletí. Velká Británie (spolu s Dánskem a Irskem) byla nakonec přijata na základě rozhodnutí z roku 1972.

Hospodářský vývoj v Evropě v první polovině 70. let ovlivnil nástup nové ekonomické krize. Její hlavní příčinou bylo prudké zvýšení cen ropy (tzv. ropný šok), jež přispělo k dalšímu nárůstu všeobecné cenové hladiny. Pod vlivem krize některé evropské země začaly měnit svou hospodářskou politiku. K razantním změnám došlo zvláště ve Velké Británii po nástupu **konzervativní vlády premiérky Margaret Thatcherové** v roce 1979. Jejím cílem bylo zastavení inflace i za cenu úspor v sociální sféře a zvýšení nezaměstnanosti. Byla podporována rekvalifikace pracovních sil a sníženy daně z podnikání. Státní podniky byly privatizovány, což mělo přinést jednak úsporu dotací a jednorázový zdroj příjmů. Vládě M. Thatcherové se i za cenu citelných sociálních dopadů podařilo v průběhu 80. let oživit britskou ekonomiku. Její vládu zároveň charakterizoval výrazně kritický postoj vůči evropské integraci.

Proces evropského sjednocování pokračoval i v tomto období. Na začátku 70. let byly podepsány dohody o vytvoření zóny volného obchodu mezi ES a Finskem, Islandem, Portugalskem, Rakouskem, Švédskem a Švýcarskem. S dalšími zeměmi (Řecko, Španělsko, Portugalsko a Turecko) uzavřelo ES smlouvy o preferenčním celním a obchodním systému. První tři uvedené země pak do ES vstoupily na začátku 80. let. Tím se posílila demokratická základna Evropy a v uvedených zemích se konsolidovaly nové režimy, zároveň se však zvýšila ekonomická různorodost společenství.

6. Vývoj v 60. letech a pokus o reformu komunistického systému v Československu

Významnými změnami v 60. letech prošlo také Československo. V roce **1960** byla přijata **nová ústava a název státu byl změněn na Československou socialistickou republiku (ČSSR)**. V ekonomické oblasti mělo být nové směřování státu realizováno třetím pětiletým plánem, jehož nereálné požadavky však přesahovaly, možnosti československé ekonomiky Problémy centrálně plánované ekonomiky eskalovaly na začátku 60. let. V jednotlivých zemích východního bloku začaly být připravovány **hospodářské reformy**. Také v Československu mezi progresivními ekonomy se začalo postupně prosazovat přesvědčení o nutnosti strukturálních československého hospodářství. Jedním ze stoupenců byl také **Ota Šik**, který stanul v čele stranické komise pro ekonomickou reformu. Pozice stoupenců reformu uvnitř strany vzrostla v lednu 1968. Antonína Novotného tehdy ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ vystřídal **Alexandr Dubček** a novým prezidentem byl zvolen generál Ludvík Svoboda. Úspěšný postup reformních komunistů vyvrcholil v dubnu 1968 přijetím Akčního programu KSČ, jenž deklaroval odhodlání demokratizovat komunismus a dokončit hospodářskou reformu. Obrodný proces, zahájený v roce 1968, je označován jako **Pražské jaro**.

Politické a ekonomické uvolňování v Československu však vyvolalo znepokojení v Sovětském Svazu i odpor některých dogmatických představitelů komunistických stran v dalších zemích východního bloku. Napětí vyvrcholilo **21. srpna 1968 invazí vojsk pěti států Varšavské smlouvy v čele se SSSR**. Představitelé KSČ pod tlakem podepsali tzv. Moskevské protokoly, v nichž souhlasili s faktickým zastavením reformu a „dočasným“ pobytem sovětských vojsk. První zásadní změnou po porážce „Pražského jara“ bylo 28. října 1968 přijetí ústavního zákona o federativním uspořádání státu. Tím bylo rozděleno řízení státu mezi federální orgány a mezi nové ústřední orgány České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky.

Srpnová invaze vyvolala nevoli a zklamání většiny československé veřejnosti. Postupně se však ve společnosti prosadila pasivní frustrace a rezignace. Ve snaze vyburcovat veřejnost k aktivnímu odporu proti potlačování svobody dosažených v průběhu "Pražského jara" se v lednu **1969 upálil student Jan Palach**, kterého asi o měsíc později následoval stejným činem **Jan Zajíc**. Mnoho z členů KSČ na protest proti srpnovým událostem vystoupilo ze strany. Funkci nebo zaměstnání ztratilo podle odhadů v té době asi 140 tisíc osob. Personální čistky zasáhly stranické vedení. Na jaře 1969 Dubčeka ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ vystřídal **Gustav Husák**, který byl od roku 1975 také prezidentem. V prosinci 1970 byl na plénu ÚV KSČ přijat dokument „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“, jenž byl prezentován jako jediný možný výklad událostí let 1967-1969. Reformní proces byl zde odmítnut jako

kontrarevoluční, vpád armád Varšavské smlouvy byl interpretován jako bratrská pomoc socialistickým silám v Československu a normalizační režim zde byl představen jako jediné možné východisko pro další úspěšný rozvoj socialistické společnosti v zemi. Vláda se tím snažila utlumit nespokojenost obyvatel a získat jejich podporu pro normalizační režim. Upevnila se vedoucí úloha KSČ ve společnosti a většina obyvatelstva se chovala vůči režimu konformně. K jisté změně došlo v druhé polovině 70. let.

V lednu 1977 se zformovala **Charta 77** jako otevřené sdružení lidí různého přesvědčení, jež spojovalo odhodlání zasazovat se o respektování lidských práv doma i ve světě.

7. Rozpad východního bloku a pokračování evropské integrace

V 70. a 80. letech se dále prohloubily problémy zemí východního bloku, jejichž ekonomika a životní úroveň stále více zaostávaly za západními státy. V některých zemích se začala projevat otevřená nespokojenost s mocenským monopolem komunistické vlády. Nejvýraznější kritice čelil komunistický režim v Polsku. Zde na začátku 80. let odborářský předák **Lech Wałęsa** založil hnutí svobodných odborů **Solidarita**, která se postavila do čela opozice proti vládnoucímu režimu. Komunistický předseda vlády v reakci na rostoucí napětí vyhlásil výjimečný stav a Wałęsa byl zatčen. V roce 1983 byl oceněn Nobelovou cenou za mír a po svržení komunistického režimu se stal polským prezidentem. Polská krize ukázala slabost komunistického systému v Evropě.

Od roku 1985 byla situace ve všech zemích sovětského bloku výrazně ovlivněna politickými změnami v SSSR. Po nástupu M. S. Gorbačova do čela Sovětského svazu začala být prosazována politika přestavby (perestrojka), jež měla zasáhnout všechny oblasti společenského života. Součástí tzv. přestavby měla být i ekonomická reforma. mělo být částečně povoleno soukromé podnikání a kolchozníci se měli stát znovu soukromými nájemci půdy. Nejvýznamnější výrobní prostředky však měly nadále zůstat ve státním a družstevním vlastnictví, a zachována měla být i vedoucí úloha komunistické strany. I tak reformy narazily na odpor konzervativních sil. K realizaci ekonomických reforem tak nedošlo a komunistické vedení tak pokračovalo v cestě, jež vedla ke zhroucení východního bloku. Symbolem krize sovětské vlády se stala jaderná **havárie atomové elektrárny v Černobyli** v roce 1986.

Politické uvolňování v druhé polovině 80. let uspíšilo **svržení komunistických režimů** ve všech evropských státech RVHP. K pádu komunismu v Evropě přispěl významně také ekonomický tlak západních zemí v čele s USA. Rozpad východního bloku začal v roce **1989** vyhlášením svobodných voleb v Polsku. Mezníkem konce éry „studené války“ se stal pád Berlínské zdi v listopadu téhož roku. V říjnu 1990 došlo k oficiálnímu znovusjednocení Německa. Sjednocením Německa se ustavil největší státní útvar Evropě a to jak rozlohou a počtem obyvatel, tak rovněž silou své ekonomiky. Zároveň tím byly konečně překonány důsledky druhé světové války. Definitivní tečkou za érou bipolárního světa bylo zrušení Varšavské smlouvy a následný rozpad SSSR (1991).

Na konci roku 1989 padl komunismus také v Československu. Po tvrdém zákroku policie vůči demonstrujícím studentům **17. listopadu 1989** začala vlna demonstrací a stávek, jež si stanovily jako hlavní cíl zrušení mocenského monopolu KSČ a demokratizaci společnosti. Dosavadní vedení KSČ pod tlakem veřejnosti rezignovalo a ještě na konci roku 1989 byl po abdikaci G. Husáka novým prezidentem zvolen čelný představitel Charty 77 dramatik Václav Havel. Na jaře 1990 byly vypsané svobodné volby, jejichž vítězem se stalo v listopadu utvořené

Občanské fórum (na Slovensku Verejnost proti násiliu). Později byly obnoveny nebo nově vytvořeny regulérní politické strany. Znovu tak začala samostatně působit Československá (později Česká) strana sociálně demokratická (ČSSD), která byla v roce 1948 nuceně sloučena s KSČ. Z nově ustavených pravicových stran získala nejsilnější postavení Občanská demokratická strana (ODS) vedená ministrem financí federální vlády Václavem Klausem, která zvítězila v následných volbách v roce 1992.

Návrat k demokratickému režimu provázelo také obnovení tržní ekonomiky. Zásadním předpokladem obnovení tržní ekonomiky byla změna vlastnických vztahů. Základním pilířem ekonomické transformace se stala **privatizace státních podniků** – tedy jejich převedení do soukromých rukou. V ČSR a později po rozdělení federace v samostatných republikách byl ke konci roku 1994 dokončen nejrozsáhlejší privatizační program v rámci transformujících se zemí. **Kupónová privatizace** proběhla ve dvou vlnách v letech 1992-1994 a její podstatou bylo rozdělení státního majetku mezi obyvatele prostřednictvím cenných papírů – investičních kuponů, jež umožňovaly jejich majitelům získat akcie privatizovaných podniků. Další formou vlastnické transformace státního sektoru byly tzv. **restituce** – tedy vrácení zestátněného majetku původním vlastníkům po 25. únoru 1948.

Politický i ekonomický vývoj po listopadu 1989 významně ovlivnily narůstající rozpory mezi Čechy a Slováky, které vyvrcholily v roce 1992 rozhodnutím rozdělit dosud společný československý stát. V listopadu 1992 schválilo Federální shromáždění návrh zákona o způsobu zániku Československé federativní republiky. **Společný stát zanikl k 31. 12. 1992** a na začátku roku 1993 vznikla samostatná Česká Republika (ČR). Konec komunistické vlády v ČR vedl ke změně zahraničně-politické orientace. Cílem ČR bylo opětovné začlenění do demokratické Evropy a jejích organizací. **V roce 1999 byla ČR** (stejně jako Slovenská republika) **přijata do NATO** a země se tak znova stala součástí západních struktur. Později se také úspěšně završily české snahy o přímou účast v evropské integraci. **V roce 2004 ČR** spolu s dalšími státy bývalého sovětského bloku **vstoupila do Evropské unie**. O pět let později ČR převzala pravidelné předsednictví Rady EU.

Už na přelomu 80. a 90. let bylo pak v debatách o dalším směřování ES rozhodnuto dospět k hospodářské a měnové unii, již měla provázet i politická integrace všech 12 členských států. Výsledkem rokování byla **Maastrichtská smlouva o Evropské unii** z roku 1992, která byla ratifikována ve všech členských zemích do konce roku 1993. Jejími hlavními body byly:

- *dohoda o vytvoření měnové unie a zavedení společné evropské měny nejpozději do konce roku 1999,*
- *přiznání práva na připojení k unii východoevropským zemím,*
- *zakotvení společné sociální politiky v Sociální chartě, jež musely schválit vlády jednotlivých*

zemí,

- *posílení pravomoci Evropského parlamentu a rozšíření pole působnosti pro hlasování v Radě ministrů.*

V roce 1995 byly do EU přijaty další země ESVO Rakousko, Finsko a Švédsko. Norové opět členství v unii odmítli v referendu. V dalším období se EU začala postupně otevírat také zemím střední a východní Evropy. Integrovaný proces však i nadále pokračuje a budoucnost sjednocující se Evropy vzbuzuje stále řadu otázek. O tři roky později byly do EU přijaty Rumunsko a Bulharsko, v roce 2013 je následovalo Chorvatsko. Počet členských zemí EU se tak zvýšil na 28. Podoba EU a další směřování evropské integrace zůstává předmětem diskuzí.

Literatura:

FALTUS, J., PRŮCHA, V. *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: VŠE, 1996. ISBN 80-7079-931-5.

Kolektiv autorů, *Dějiny zemí koruny české II*. Paseka, 2003. ISBN 80-7185-607-X.

KUKLÍK, J. st. – KUKLÍK, J. ml. *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4. Nejnovější dějiny*. Praha: SPN – Pedagogické nakladatelství 2002. ISBN 80-7235-175-3.

STEINER, J., KROL, J. *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1989*. Karviná: OPF SU, 1997. ISBN 80-85879-80-8.